

POHLED NA OBRAZ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V UČEBNICÍCH DĚJEPISU Z LET 1945–2015

David Papajík

1. Úvod

Cílem následující studie je popsat a analyzovat obraz, který byl podáván o druhé světové válce v učebnicích dějepisu pro základní a střední školy vydaných v letech 1945–2015 v Československu a následně v České republice.¹ Jen na první pohled se jedná o marginální téma, neboť prostřednictvím učebnic se mladá generace seznamovala a seznamuje s tímto obdobím světových a národních dějin. I z toho důvodu byl na vyličení dějin v učebnicích kladen velký důraz. Nepochybně daleko větší význam měly učebnice dějepisu v období komunistického režimu, neboť tehdy nebyla k dispozici média a technologie, které máme dnes (hlavně internet), aby mohla zájemcům lehce dopomoci k získání informací o nějaké konkrétní události. Co se mladí lidé nedozvěděli ve škole, tak mohla doplnit rodina, případně televize a rozhlas.

Pod pojmem učebnice dějepisu chápeme didakticko-historický text, který má multimodální charakter a multifunkční určení. Jedná se o druh knižní produkce, která je uzpůsobena k didaktické komunikaci jak svým obsahem, tak i strukturou. Učebnice prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělávání. Zároveň se jedná o didaktický prostředek, který je informačním zdrojem pro žáky a učitele, který řídí a stimuluje učení žáků.²

V následujícím textu provádím kritickou analýzu učebnic dějepisu pro základní a střední školy pro období druhé světové války (s přesahy na podstatné události těsně předcházející zahájení války – Mnichovská dohoda, Pakt Ribbentrop-Molotov, i přesahy po skončení války – odsun Němců, Marshallův plán). V rámci samotné druhé světové války se zaměřuji na nejdůležitější události směrem k průběhu druhé světové války, roli jednotlivých hlavních mocností (Německo, Sovětský svaz, USA, včetně významných osobností

¹ Studie vznikla za podpory projektu TAČR *Zahraničněpolitická praxe a historická paměť (Percepce přelomových kapitol československých dějin u české veřejnosti a její dopady na zahraniční politiku ČR)* a díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2015 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (název projektu Češi a jejich druhá světová válka). Za pomoc při excerpci části zkoumaného materiálu děkuji Mgr. Jakubu Huškovi a Mgr. Radimu Červenkovi.

² Vycházím z definice učebnice dějepisu, jak ji podal Zdeněk Beneš, viz PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich (edd.): *Manuál. Encyklopedie českých dějin*. Praha 2003, s. 314–315.

z těchto zemí) a na nejdůležitější události v rámci dějin Československa (fakticky ovšem Protektorátu Čechy a Morava a tzv. Slovenského státu) daného období (okupace, odboj, kolaborace, atentát na Reinharda Heydricha, role komunistů, Slovenské národní povstání, role partyzánů, Pražské povstání). Formou komparace se pokouším dojít k obecnějším závěrům týkajícím se hodnocení jednotlivých událostí v učebnicích vzniklých v určitém dějinném období.

Analýze bylo podrobeno celkem 39 učebnic dějepisu pro základní a střední školy vydaných v letech 1945–2015. Jelikož se mohla historická tematika také objevit v učebnicích občanské nauky, byla provedena dílčí sonda do deseti učebnic občanské nauky, z nichž byly podrobněji analyzovány čtyři. Ukázalo se, že výrazněji se problematika či hodnocení druhé světové války v učebnicích občanské nauky nevyskytuje. Seznam všech podrobně analyzovaných učebnic je připojen ke konci této studie.

2. Dosavadní stav bádání

Nejpodrobněji se tématu obrazu druhé světové války v československých a českých učebnicích dějepisu věnoval historik Zdeněk Beneš. Jeho rozsahem ne příliš rozsáhlá práce vydaná v roce 1997 podala základní kontury sledovaného obrazu s tím ovšem, že výraznější analýza učebnic vydaných po roce 1989 logicky nemohla být provedena. Samotný autor v textu uvádí, že podrobnější analýza a zhodnocení učebnic dějepisu z období po roce 1989 se již vymyká rámci jeho příspěvku.³

Zdeněk Beneš se k tématu vrátil v roce 2000, ovšem z jiného úhlu pohledu, když analyzoval obraz moderních českých dějin (včetně druhé světové války) ve slovenských učebnicích dějepisu. Autor se snažil ukázat, jakým způsobem jsou popisovány české dějiny v učebnicích vzniklých na Slovensku po roce 1991.⁴

Potřetí se k tématu Zdeněk Beneš vyjádřil v roce 2004, kdy se zaměřil na analýzu způsobu zobrazování Mnichova (Mnichovské dohody dojednané 29. září 1938 a podepsané 30. září 1938) v československých a českých učebnicích dějepisu.⁵

³ BENEŠ, Zdeněk: *Obraz druhé světové války v československých a českých učebnicích dějepisu* (dále jen *Obraz druhé světové války*). Historický obzor, 8, 1997, č. 1–2, s. 41–45.

⁴ BENEŠ, Zdeněk: *Obraz moderních českých dějin v současných slovenských učebnicích dějepisu*. In: Česko-slovenská historická ročenka, 2000, s. 103–111.

⁵ BENEŠ, Zdeněk: *Mnichov v československých a českých učebnicích dějepisu* (dále jen *Mnichov*). In: NĚMEČEK, Jan (ed.): *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*. Praha 2004, s. 281–293.

Žádná další specializovaná práce k našemu tématu dosud nevyšla. I když letmo se jí dotýkají některé další texty, jejich zaměření a cíl je jiný než výše koncipovaný výzkum.⁶

Pasáž o dosavadním stavu bádání můžeme uzavřít konstatováním, že dosud neexistuje odborná práce, která by komplexně analyzovala obraz druhé světové války v českých a československých učebnicích dějepisu vydaných v letech 1945–2015.

⁶ SYMŮNKOVÁ, Hermenegilda: *Malý průvodce po učebnicích dějepisu*. In: BITTMAN, Ladislav a kol.: *Manipulátoři. O technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce*. Praha 1992, s. 185–207; VACULÍK, Jaroslav (ed.): *Tvorba učebnic dějepisu v Polsku, na Slovensku a v České republice. Sborník příspěvků z mezinárodní konference*. Brno 1996; DUGASOVÁ, Věra: *Obraz okupační každodennosti v regionální literatuře*. Ostrava 1996 (nepublikovaná diplomová práce); SVRČINOVÁ, Alena: *Obraz každodenního života židovských obyvatel v protektorátu*. Ostrava 1997 (diplomová práce); PCHÁLKOVÁ, Jana: *Obraz Němců a Německa ve vědomí dnešní studující mládeže*. Ostrava 1999 (nepublikovaná diplomová práce). GRACOVÁ, Blažena: *Stereotypní obrazy Čechů, Poláků a Němců a dějepisné vyučování*. Historica, 4, FF OU, Ostrava 1996, s. 119–140; GRACOVÁ, Blažena – PSÍK, Richard (edd.): *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů*. Sv. 1. Ostrava 1999; OPOLKOVÁ, Markéta: *Problematika každodennosti na stránkách současných českých dějepisných učebnic*. Ostrava 2001 (diplomová práce); BENEŠ, Zdeněk: *České učebnice dějepisu po roce 1989*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2003, s. 281–289; GRACOVÁ, Blažena: *Vědomosti a postoje české a polské studující mládeže*. Ostrava 2004; PSOTKOVÁ, Petra: *Historické vědomí české studující mládeže ve vztahu k evropským národům*. Ostrava 2004 (nepublikovaná diplomová práce). STRÁNSKÁ, Jana: *Didakticko-historický obraz Německa a Němců v českých učebnicích dějepisu a ve vědomí studující mládeže*. Ostrava 2005 (diplomová práce). BULÍNOVÁ, Petra: *Výzkum aktuální podoby výuky dějepisu na základních a středních školách a reálných znalostí studující mládeže s důrazem na klíčové události a osobnosti historie 20. století*. Ostrava 2007 (nepublikovaná diplomová práce); SEDLÁČKOVÁ, Markéta: *Obraz československých dějin v letech 1918–1992 na stránkách českých a slovenských učebnic v myslích české a slovenské studující mládeže*. Ostrava 2010 (nepublikovaná diplomová práce); BENEŠ, Zdeněk: *Československo 1918–1938 v učebnicích dějepisu*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2011, s. 147–152; KRATOCHVÍL, Viliam: *Možné modely na výučbu medzivojnového obdobia (k problémom tvorby synteticko-analytických učebnic dějepisu)*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2011, s. 164–171; PINKAS, Jaroslav: *Meziválečné období v německých učebnicích dějepisu*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2011, s. 153–158; ŠMÍD, Marek: *Učebnice občanské výchovy a nauky v době první republiky. Jejich pohled na dobový politický systém*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, 2011, s. 159–163. Srovnej také BENEŠ, Zdeněk (ed.): *Dvojí rok 1968? Zlomové roky 1968 a 1989 v českých a německých učebnicích dějepisu*. Praha 2010. Vyšla i německá verze výše uvedeného HELMEDACH, Andreas (ed.): *Zweierlei 1968? Die Umbruchjahre 1968 und 1989 in deutschen und tschechischen Schulbüchern*. Göttingen 2008. Ze zahraničních prací alespoň výběrově: DIMITROVA, Snezhana: *Traumatizing History: Textbooks in Modern Bulgarian History and Bulgarian National Identity (1917–1996)*. In: *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 3, 2003, s. 56–72; TRBOVC, Jovana Mihajlović – TROŠT, Tamara Pavasović: *Who Were the Anti-Fascists? Divergent Interpretations of WWII in Contemporary Post-Yugoslav History Textbooks*. In: KARNER, Christian – BRAM, Mertens (edd.): *The Use and Abuse of Memory: Interpreting World War II in Contemporary European Politics*. New Brunswick – London 2013, s. 173–191.

3. Obraz druhé světové války v učebnicích dějepisu vydaných v letech 1945–1948

I když v nadpisu kapitoly uvádíme množné číslo, ve skutečnosti byla ve zkoumaném období vydána jediná učebnice dějepisu. Jedná se o nejstarší dějepisný učební text, který byl u nás po skončení druhé světové války vydán. Učebnice trojice autorů Oldřich Fidrmuc, Jan Filip a Josef Lomský spatřila světlo světa v roce 1948.⁷ Vydána byla sice v roce, ve kterém definitivně převzali moc v Československu komunisté, ale připravována byla v době před rokem 1948. Výše uvedenou skutečnost můžeme dokumentovat tím, že autoři v textu chválí prezidenta Edvarda Beneše, ministra zahraničí Jana Masaryka i britského premiéra Winstona Churchilla a amerického prezidenta Franklina Delano Roosevelta. Kromě toho také pějí chválu na sovětského diktátora Josifa Vissarionoviče Stalina, kterého nazývají velkým vojevůdcem Sovětského svazu.⁸ Mnichovskou dohodu z 30. září 1938 autoři považují za tragický omyl zahraniční politiky západních velmocí.⁹

O sovětsko-německé smlouvě z roku 1939 (Pakt Ribbentrop-Molotov, 24. srpna 1939) autoři informují, ale tendenčně, když uvádějí, že Sovětům šlo uzavřením Paktu o dokončení válečných příprav proti Německu a o politickou dohodu se západními mocnostmi. Jedná se o hezkou slovní ekvilibristiku, která ovšem postrádá logiku. V učebnici nenajdeme údaje o sovětské okupaci východního Polska v roce 1939.¹⁰

Atentát parašutistů vyslaných z Anglie na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha (27. května 1942) autoři hodnotí pozitivně s tím, že Heydrich dostal od odvážných parašutistů zasloužený trest smrti. Autoři připomínají následující vlnu teroru, ale nijak přímo neobviňují atentátníky a ty, kteří je vyslali, že za ni mají odpovědnost.¹¹ Domácí odboj autoři vidí smířlivě, nijak ho nekritizují, píše o zdravém jádru národa, které překonalo těžké chvíle díky správné výchově vedené v duchu Masaryka, Beneše, Palackého a Havlíčka. Chválí školy, Sokol a celou českou kulturu.¹² K zahraničnímu odboji se autoři nijak výrazně nevyjadřují.

⁷ FIDRMUC, Oldřich – FILIP, Jan – LOMSKÝ, Josef: *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*. Praha 1948.

⁸ FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: c. d., s. 199, 205–206, 216.

⁹ Tamtéž, s. 204. V práci BENEŠ, Z.: *Mnichov*, s. 282–284, autor interpretuje zobrazení Mnichova v této učebnici jako trauma.

¹⁰ FIDRMUC, O. – FILIP, J. – LOMSKÝ, J.: c. d., s. 204.

¹¹ Tamtéž, s. 210. V učebnici je nesprávně uvedeno, že se atentát uskutečnil 29. května 1942.

¹² Tamtéž, s. 209.

Učebnice zajímavě popisuje i poválečný vývoj, když kritizuje USA za imperiální politiku, která je podle autorů v rozporu s ideami zemřelého amerického prezidenta F. D. Roosevelta. Autoři učebnice vyjadřují radost, že Čechoslováci odmítli Marshallův plán pomoci, protože jeho přijetím by se podle nich Československo dostalo pod kontrolu USA.¹³

Jediná učebnice dějepisu, která vznikla v letech 1945–1948, má v sobě rozpory. Je na ní vidět oslavný tón, úlevu po skončení války. Nemá útočný charakter, spíše všechny chválí a to jak politiky ze západu, tak i východu. Její podání je možno považovat za určitou přechodnou fázi k marxistickému (komunistickému) výkladu dějin druhé světové války s tím ovšem, že akcentuje některé události a osobnosti jinak než marxistická historiografie.

4. Obraz druhé světové války v učebnicích dějepisu vydaných v letech 1949–1989

I když by se nabízelo při rozboru učebnic v období let 1949–1989 rozdělit zkoumané učebnice do více dílčích celků dle doby vydání, podrobnější analýza jejich podoby ukázala, že to není úplně možné. Jinak a lépe formulováno, celkové pojetí učebnic se ve sledovaném období drželo jednoho základního schématu, které bylo modifikováno pouze v dílčích věcech. Doba politického tání v šedesátých letech 20. století se na podobě učebnic výrazněji neprojevila (nebyl čas některá dosavadní paradigmatata změnit či upravit).¹⁴ Navíc nastupující normalizace by nic takového ani neumožnila.

Při četbě a analýze učebnic dějepisu z let 1949–1989 čtenáře zarazí, že všechny jsou psány téměř stejným jazykem, obsahují stejné způsoby vyjadřování, na první pohled se zdá, že je psal pořád ten samý autor. Což samozřejmě není pravda, autorů se objevuje velké množství (viz přiložený seznam analyzovaných učebnic na konci studie).

Hybnou silou dějin, která vystupuje na mnoha místech učebnic, je lid. Autoři učebnic se na mnoha místech „zaklínají“ lidem. Všechno dobré, co se dělo, dělal lid.¹⁵ V učebnicích vydaných po roce 1989 lid již v takto naddimenzované podobě vystupovat nebude.

¹³ Tamtéž, s. 216.

¹⁴ Na některé dílčí interpretační posuny během šedesátých let 20. století upozorňuje BENEŠ, Z.: *Obraz druhé světové války*, s. 43. Jednalo se hlavně o sledování dění v zázemí fronty, sociální horizont, hospodářské faktory a pasáže o kultuře.

¹⁵ Nelze konkrétně odkázat, kde lid v učebnicích vystupuje, protože prostupuje texty učebnic na velkém množství stran, na jedné straně i opakovaně.

Jak bylo uvedeno výše, podoba učebnic se navzájem velmi podobá včetně hodnocení událostí a osobností druhé světové války. I přes poměrně velký rozsah pasáží věnovaných druhé světové válce obsahují učebnice málo konkrétních údajů a faktů, převažuje nad nimi ideologie. Učebnice jsou často psány útočným stylem, napadají a kritizují jak politiky, tak politické strany. Rozšíření fašismu měla podle nich na svědomí „velezrádná politika agrární strany a buržoasie“.¹⁶ Buržoazie u nás byla reakční, zrádná a zfašizovaná.¹⁷ Buržoazie se u nás pokoušela zavést fašistický režim.¹⁸ Buržoazie povolala do naší země Hitlera.¹⁹ Vini za vývoj u nás byli „kapitalističtí představitelé bank a továren a reakční inteligence“.²⁰ Kapitalisté ze strachu před lidem a Sovětským svazem raději podporovali Hitlera.²¹ Jedinou stranou, která podle autorů učebnic z tohoto období bojovala proti fašismu, byla komunistická strana v čele s Klementem Gottwaldem. Komunisté vedli československý lid až ke konečnému vítězství.²²

Druhou světovou válku podle autorů učebnic rozpoutali velcí kapitalisté, kteří toužili po obohacení.²³ Podle nich byla druhá světová válka mocenským střetnutím dvou imperialistických bloků vedených Německem a Velkou Británií o nové rozdělení světa. Teprve vstupem Sovětského svazu do války došla válka charakter obranné spravedlivé vlastenecké války.²⁴

Autoři učebnic přeceňovali význam Sovětského svazu na porážce fašismu, což souviselo s tím, že umenšovali činy a roli západních spojenců protihitlerovské koalice. Jedinou oporou osvobozenického boje proti fašismu byl

¹⁶ DĚDINA, Jan a kol.: *Dějepis. Učební text pro IV. třídu středních škol*. Praha 1950, s. 123 (další útok na agrární stranu na s. 130). Podobně také HYSEK, Miro – KROPILÁK, Miroslav – URBAN, Zdeněk: *Dějiny ČSR. III. díl (1918–1948). Učební text pro 11. postupný ročník všeobecných vzdělávacích škol a školy pedagogické*. Praha 1955, s. 31.

¹⁷ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 127.

¹⁸ FILIP, Jan a kol.: *Dějiny ČSR. Učební text pro IV. třídu gymnasií*. Praha 1952; CHOD, Stanislav: *Dějepis pro 3. ročník dálkového studia na průmyslových a hospodářských školách. Zatímní učební text*. Praha 1960, s. 115.

¹⁹ HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: *c. d.*, s. 37; DEKAN, Ján a kol.: *Dějiny ČSR. III. díl (1918–1948). Učební text pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické*. Praha 1956, s. 37.

²⁰ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 123.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž, s. 124, 127. Podobně také HÁNL, Jiří: *Dějepis pro 2. ročník střední odborné školy*. Praha 1964, s. 361.

²³ BARTOŠEK, Karel: *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. 4. vyd. Praha 1966, s. 142.

²⁴ DOHNAL, Miloň: *Dějepis III*. Praha 1974, s. 64–66; ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*. Praha 1984, s. 147.

Sovětský svaz.²⁵ V rozporu s historickou skutečností autoři učebnic uvádějí, že Sovětský svaz byl jediným státem, který byl připraven na německou agresi a nebál se fašistické útočnosti.²⁶

Pisatelé učebnic minimalizovali vojenské zásluhy západních spojenců na porážce Německa, Němci jim schválně nechávali neporušené mosty, aby mohli rychle postupovat do nitra Německa.²⁷

Podle autorů učebnic se Sovětský svaz stal vzorem spravedlnosti, protože nikde na světě nežije v jednom státě tolik různých národů v tak ideální rovnoprávnosti jako v Sovětském svazu. Nikdo nikoho nevykořisťuje a všichni občané mají stejná práva.²⁸ Skutečnost byla ovšem úplně opačná než jak líčí autoři učebnic dějepisu v dané době.

Učebnice vzniklé před odhalením kultu osobnosti sovětského vůdce Jossifa Vissarionoviče Stalina nesmírně vyzvedávají jeho roli ve vedení druhé světové války. Když mluvil Stalin, poslouchaly ho všechny národy Sovětského svazu, mluvil k nim jako otec, jako učitel. Vedl je a ukazoval cíl cesty (komunismus). Sovětský lid ho miloval a věřil mu každé slovo. Stalin byl skutečným vojevůdcem, který vedl sovětský lid neomylně jak v době míru, tak v době války. Sovětští lidé byli Stalinem vychováni k spravedlivé obraně své socialistické vlasti i mírové práci v továrnách a kolchozech.²⁹

V učebnicích z šedesátých let 20. století dochází ke změně pohledu na J. V. Stalina, jsou mu připisovány i některé chyby. Podle nich podcenil fašistického nepřítele a zavinil, že sovětská vojska nebyla na německý útok připravena.³⁰ Patrně se jedná o narážku na masivní čistky (popravy) velitelského sboru armády, které ve třicátých letech 20. století Stalin prováděl. Z učebnic jméno J. V. Stalina zmizelo nebo se objevuje jen minimálně.³¹

Mnichovská dohoda z 30. září 1938 byla zradou anglické a francouzské vlády.³² Ti, kteří za Anglii (Velkou Británii) a Francii, dokument podepsali,

²⁵ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 127; CHOD, S.: c. d., s. 122; HÁNL, J.: c. d., s. 360; DOHNAL, M.: c. d., s. 65. K tomu z literatury BENEŠ, Z.: *Obraz druhé světové války*, s. 42.

²⁶ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 132.

²⁷ HÁJEK, Jiří a kol.: *Dějiny doby nejnovější. Učební text dějepisu pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*. Praha 1954, s. 164.

²⁸ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 143; HÁNL, J.: c. d., s. 360.

²⁹ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 141–142. K interpretaci role J. V. Stalina v komunistických učebnicích z literatury BENEŠ, Z.: *Obraz druhé světové války*, s. 42–43.

³⁰ BARTOŠEK, K.: c. d., s. 108.

³¹ DOHNAL, M.: c. d.; ČAPEK, V. a kol.: c. d.

³² DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 155; HÁJEK, J. a kol.: c. d., s. 132; BARTOŠEK, K.: c. d., s. 84. K interpretaci Mnichova jako zrady z literatury také BENEŠ, Z.: *Mnichov*, s. 285–290.

jsou zrádci (Neville Chamberlain a Édouard Daladier).³³ Jedním z hlavních viníků mnichovské zrady byl Edvard Beneš.³⁴ Česká reakce zradila zájmy národa a státu a svou kapitulaci přivodila národní katastrofu.³⁵

Velice choulostivým tématem učebnic byla sovětsko-německá smlouva z roku 1939 (Pakt Ribbentrop-Molotov, 24. srpna 1939). Bylo poměrně problematické školákům vysvětlit, jak to, že v roce 1939, po okupaci českých zemí, podepsal Sovětský svaz smlouvu s úhlavním nepřitelem demokratického světa, hitlerovským Německem. Bylo to vysvětlováno tak, že touto smlouvou překazila sovětská diplomacie zločinné plány Anglie a Francie na zničení Sovětského svazu.³⁶ O jaké plány se jednalo, se již nedozvídáme (žádné takové neexistovaly). Podle jiného výkladu Sovětský svaz podepsal smlouvu s Německem proto, aby získal čas na obranu země proti hitlerovské agresi. Podle autorů učebnic smlouva odpovídala zásadám mírové zahraniční politiky, protože se ani přímo ani nepřímo nedotýkala územní celistvosti, nezávislosti a cti jiného státu (opět se jedná o nepravdivé tvrzení, jednalo se o rozdělení Polska mezi oba signatáře smlouvy).³⁷

V případě sovětské okupace východního Polska v září 1939 autoři učebnic postupují dvojím způsobem. Prvním je ten, že tuto událost vůbec nezmiňují a informují pouze o napadení Polska Německem 1. září 1939.³⁸ Druhý způsob popisu této sovětské bezprecedentní agrese proti suverénnímu státu spočíval ve vysvětlení, že obsazením těchto území si Sovětský svaz zabezpečil západní hranice proti německému útoku,³⁹ či ochránil miliony Ukrajinců a Bělorusů od fašistického útaku (místo toho se dostali pod Stalinovu diktaturu).⁴⁰ V jiných učebnicích o sovětské agresi píší jako o osvobození západní Ukrajiny a západního Běloruska sovětskými vojsky.⁴¹

³³ FILIP, J. a kol.: c. d., s. 204. Podobně také HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: c. d., s. 32.

³⁴ DEKAN, J. a kol.: c. d., s. 34; FILIP, J. a kol.: c. d., s. 206. Podobně také HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: c. d., s. 34.

³⁵ MACHAČ, Bedřich – PAULIK, Július – VALCHÁŘ, Lubomír: *Občanská výchova I. Dějiny dělnického hnutí*. Praha 1961, s. 83.

³⁶ DEKAN, J. a kol.: c. d., s. 39; FILIP, J. a kol.: c. d., s. 210. Podobně také HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: c. d., s. 39.

³⁷ HÁJEK, J. a kol.: c. d., s. 134–135; BARTOŠEK, K.: c. d., s. 100; MACHAČ, B. – PAULIK, J. – VALCHÁŘ, L.: c. d., s. 86. V podobném duchu také DOHNAL, M.: c. d., s. 67.

³⁸ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 133; BARTOŠEK, K.: c. d., s. 100.

³⁹ FILIP, J. a kol.: c. d., s. 210; DOHNAL, M.: c. d., s. 67; ČAPEK, V. a kol.: c. d., s. 149. Podobně také HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: c. d., s. 40.

⁴⁰ HÁJEK, J. a kol.: c. d., s. 136; DEKAN, J. a kol.: c. d., s. 40.

⁴¹ BAUMANN, Bedřich – ŠEDA, Václav – VÁVRA, Jaroslav: *Dějiny nové doby. Učební text dějepisu pro druhý ročník čtyřletých odborných škol*. Praha 1957, s. 135–136; JOZA, Jaroslav – ORT, Alexandr: *Dějepis pro 8. ročník. Pokusná učebnice*. Praha 1961, s. 131; HÁNL, J.: c. d., s. 344.

Válku Sovětského svazu proti Finsku autoři učebnic omlouvají tím, že potřeboval předpolí pro ochranu tehdejšího Leningradu a že ve Finsku byli imperialisté spolupracující s Německem.⁴²

Učebnice jsou na mnoha místech plné útoků na západní spojence Sovětského svazu. Autoři jim kladli za vinu, že schválně otáleli s otevřením druhé fronty proti Německu („Kapitalistická vládnoucí třída v čele s Churchilllem a spojenečtí generálové se druhé frontě houževnatě bránili. Chtěli, aby Sovětský svaz ve válce s německými fašisty vykrvácel.“).⁴³ Když nakonec spojenci v červnu 1944 opravdu druhou frontu v Evropě otevřeli, tak to podle autorů učebnic udělal proto, aby zachránili kapitalistický řád v Evropě a vládu buržoazie.⁴⁴

Autoři učebnic umenšují až minimalizují hospodářskou a vojenskou pomoc, kterou západní spojenci během druhé světové války poskytli Sovětskému svazu. Podle nich tato pomoc nemohla mít praktický vliv na porážku hitlerovského Německa (uvedené informace neodpovídají skutečnosti, západní pomoc Sovětskému svazu byla obrovská a přispěla k jeho přežití v nejtěžších obdobích války).⁴⁵

Zatímco sovětská vojska po vyhnání Němců podle učebnic přinášela národům Evropy skutečnou svobodu, když Angličané osvobodili od Němců Řecko, autoři tento akt nazývají okupací.⁴⁶

Autoři učebnic kritizovali bezohledné bombardování měst, které prováděla anglická a americká letadla. Např. připomněli bombardování Prahy v únoru 1945 v místech, kde se nenacházela žádná strategická továrna, pouze lidská obydlí.⁴⁷

V učebnicích nalézáme kritiku svržení atomových bomb Američany na Hirošimu a Nagasaki v srpnu 1945. Imperialisté podle těchto učebnic způsobili zcela zbytečnou smrt tisíců civilních obyvatel, cílem svržení bomb bylo si присвоjit vítězství nad Japonskem a zastrašit Sovětský svaz touto ničivou zbraní.⁴⁸ Podobně k této problematice i v jiné učebnici: „Použití ato-

⁴² HÁJEK, J. a kol.: *c. d.*, s. 136–137; ČAPEK, V. a kol.: *c. d.*, s. 149. Podobně tendenčně až lživě o fínsko-sovětské válce BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *c. d.*, s. 136.

⁴³ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 143–144 (odtud v textu uvedená citace). Podobně také HÁJEK, J. a kol.: *c. d.*, s. 150; DOHNAL, M.: *c. d.*, s. 71.

⁴⁴ BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *c. d.*, s. 142. Podobně také HÁNL, J.: *c. d.*, s. 355; ČAPEK, V. a kol.: *c. d.*, s. 152.

⁴⁵ HÁJEK, J. a kol.: *c. d.*, s. 161.

⁴⁶ BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *c. d.*, s. 143.

⁴⁷ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 146–147.

⁴⁸ HÁJEK, J. a kol.: *c. d.*, s. 168; BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *c. d.*, s. 145; JOZA, J. – ORT, A.: *c. d.*, s. 138; HÁNL, J.: *c. d.*, s. 359.

mové bomby s jeho strašlivými důsledky nebylo však již vojenskou nutností. Byla to spíše demonstrace síly USA, které doufaly, že se jim pomocí atomové pumy po válce podaří uskutečnit vlastní světovládné plány.⁴⁹

Podle těchto učebnic anglické a americké vojsko po příchodu do Německa chránilo fašisty před spravedlivými tresty. Fašističtí viníci na válce se uchýlovali pod ochranou anglických a amerických vojsk.⁵⁰

Pokud západní státy přece jen něco pozitivního během druhé světové války podle autorů učebnic udělaly, tak za to mohl tamní lid. Čili ne anglická vláda, ale anglický lid donutil svou vládu bojovat proti fašismu.⁵¹ Uvedené si ukážeme na konkrétní citaci: „Britští imperialisté se však nemohli pro odpor britského lidu odvážit otevřeného spojení s fašistickou vládou Německa proti Sovětskému svazu.“⁵²

Ve věci odboje podle učebnic vydaných v letech 1949–1989 jediní komunisté pochopili nutnost aktivního boje proti fašismu. Svým příkladem strhávali i ostatní části národa.⁵³ Největším z hrdinů odboje a vzorem pro mládež byl podle nich Julius Fučík.⁵⁴ Zcela nepravdivě učebnice uvádějí, že komunisté od počátku okupace Československa vedli veškerý lid k odboji proti fašistům.⁵⁵ Skutečnost byla taková, že komunisté měli po uzavření smlouvy mezi Německem a Sovětským svazem v roce 1939 z Moskvy nařizeno nijak proti fašistům nevystupovat. Učebnice popisují dvě střediska našeho odboje: Moskvu a Londýn. Podle nich byl v Moskvě soustředěn odboj, který hájil zájmy lidu pod vedením komunistické strany. V Londýně se shromažďovali představitelé buržoazie, kteří si přáli, aby byl po válce obnoven v Československu kapitalismus. Buržoazie nechtěla, aby si lid sám vybojoval osvobození

⁴⁹ ČAPEK, V. a kol.: c. d., s. 167. K interpretaci použití atomových bomb v učebnicích dějepisu z literatury BENEŠ, Z.: *Obraz druhé světové války*, s. 42.

⁵⁰ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 146.

⁵¹ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 134; FILIP, J. a kol.: c. d., s. 210; HÁJEK, J. a kol.: c. d., s. 133–134, 141; BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: c. d., s. 140; JOZA, J. – ORT, A.: c. d., s. 132.

⁵² KOPÁČ, Jaroslav a kol.: *Dějiny doby nové a nejnovější. Učební text dějepisu pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol*. Praha 1958, s. 133–134.

⁵³ FILIP, J. a kol.: c. d., s. 200.

⁵⁴ DĚDINA, J. a kol.: c. d., s. 152; FILIP, J. a kol.: c. d., s. 214; HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: c. d., s. 43; KOPÁČ, J. a kol.: c. d., s. 152–153; HUSA, Václav: *Československé dějiny. Pokusná učebnice pro jedenáctý ročník. Druhá část (od roku 1848)*. Praha 1961, s. 121; JOZA, J. – ORT, A.: c. d., s. 141. K interpretaci obrazu J. Fučíka v komunistických učebnicích BENEŠ, Z.: *Obraz druhé světové války*, s. 44.

⁵⁵ FILIP, J. a kol.: c. d., s. 209.

republiky a proto boj lidu všemožně brzdila.⁵⁶ Londýnské vedení odboje připravovalo vojenskou okupaci Československa západními jednotkami československé armády s cílem udržet u nás moc buržoazie.⁵⁷

Atentát parašutistů vyslaných z Anglie na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha (27. května 1942) označují autoři učebnic za statečný čin, který však nebyl spojen s celkovým odbojem proti okupantům.⁵⁸ Jinde je označován za osamocený čin, který měl pro český národ nejstrašlivější následky.⁵⁹ Atentát nevedl k hromadnému odporu lidu, naopak vystupňoval teror proti českému národu.⁶⁰ Také se můžeme setkat s následujícím hodnocením: „Atentát byl vlasteneckým činem a měl velký mezinárodní význam, byl však jen osamocenou akcí londýnského centra...“⁶¹

V případech často velice problematické role a působení partyzánů (směrem k domácímu obyvatelstvu) mají autoři učebnic jasno, lid přijímal partyzány s láskou a nadšením.⁶² Realita tehdejšího života byla ale daleko složitější a působení partyzánů ne vždy k prospěchu obyčejného lidu.

V případě Slovenského národního povstání v roce 1944 byla podle autorů učebnic rozhodující role komunistické strany Slovenska. Slovenský lid neměl nic společného s fašismem. Pro zradu a intriky reakčních vojenských a buržoazních kruhů na Slovensku a v Londýně se vývoj povstání zdržel, což přispělo k jeho pádu.⁶³ Londýnská „reakční klika“ nechtěla, aby rozhodující silou povstání byli partyzáni napojení na Sovětský svaz a komunisty, což vedlo k porážce povstání.⁶⁴ V některých učebnicích z padesátých let 20. století je vina za neúspěch povstání kladena také na bedra „buržoasních nacionalistů“ Gustáva Husáka a Ladislava Novomeského v řadách komunistické strany Slovenska, kteří se měli proti pokynům K. Gottwalda podřídit buržoazii a její „protilidový plán“ povstání schválit a podporovat. G. Husák a L. Novomeský měli až do roku 1943 odmítat účast na ilegálním boji a teprve až v okamžiku,

⁵⁶ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 154–155; FILIP, J. a kol.: *c. d.*, s. 211–213; HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: *c. d.*, s. 40–41; DEKAN, J. a kol.: *c. d.*, s. 40–44.

⁵⁷ BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *c. d.*, s. 146. Podobně také JOZA, J. – ORT, A.: *c. d.*, s. 141; HÁNL, J.: *c. d.*, s. 361.

⁵⁸ FILIP, J. a kol.: *c. d.*, s. 215; HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: *c. d.*, s. 46; DEKAN, J. a kol.: *c. d.*, s. 46.

⁵⁹ HUSA, V.: *c. d.*, s. 118. Podobně také ČAPEK, V. a kol.: *c. d.*, s. 157.

⁶⁰ JOZA, J. – ORT, A.: *c. d.*, s. 143.

⁶¹ DOHNAL, M.: *c. d.*, s. 78.

⁶² HUSA, V.: *c. d.*, s. 122.

⁶³ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 157–159.

⁶⁴ FILIP, J. a kol.: *c. d.*, s. 218. Podobně i BAUMANN, B. – ŠEDA, V. – VÁVRA, J.: *c. d.*, s. 148.

kdy bylo jasné, že osvobození přijde z východu, se „vetřeli“ do vedení komunistické strany Slovenska, aby pomohli zachraňovat pozice buržoazie.⁶⁵

Podobně velice tendenčně popisují autoři učebnic i Pražské květnové povstání v roce 1945. Podle nich se sovětská armáda vydala rychle na pomoc Praze zatímco Američané, kteří stáli jen 100 km od Prahy, povstání na pomoc nepřišli.⁶⁶ Jedná se o vědomou nesprávnou interpretaci, protože Američané chtěli přijít Praze na pomoc, ale pro odpor Sovětského svazu, se kterým nechtěli na konci války riskovat roztržku, zůstali stát na předem dohodnuté linii. Není věcně správné tvrzení většiny učebnic, že sovětská vojska 9. května 1945 osvobodila Prahu.⁶⁷ Podobně je nesprávné tvrzení, že sovětská vojska 9. května 1945 zachránila Prahu před zničením („V nejkritičtější chvíli, ráno 9. května, dorazily do Prahy sovětské oddíly vyslané od Berlína a Prahu zachránily.“).⁶⁸ Rudá armáda vstoupila 9. května 1945 do Prahy, kterou předěšlého dne německá vojska opustila (až na několik málo výjimek).

O působení Američanů koncem války v západních Čechách měli autoři učebnic jasno: „V obsazeném území si počínali Američané pánovitě, vyhledávali styky s buržoasií a chránili nacisty před spravedlivým potrestáním.“⁶⁹

Podle autorů učebnic byl klíčovou postavou válečné doby, která vejde do dějin, osobou, se kterou bude spojováno celé dějinné období, Klement Gottwald. Jeho jméno se bude důstojně řadit k velkým postavám dějin. On to byl, kdo dokázal vybudovat komunistickou stranu, která se stala strůjcem nové epochy. K. Gottwald dokázal uskutečnit ideje, za které se bili husitští bojovníci.⁷⁰

Autorům učebnic bylo zřejmé, kdo byl vítězem druhé světové války, byl to Sovětský svaz, dokonce věděli, i proč zvítězil: „Sovětský svaz zvítězil, protože je to socialistický stát.“ Komunistická strana dovedla nadchnout široké vrstvy lidu k boji proti fašistům, vedla sovětský lid a sovětskou armádu, zachránila národy Evropy.⁷¹ Sovětské zřízení je nejpokrokovější v celém světě, během

⁶⁵ FILIP, J. a kol.: *c. d.*, s. 218; HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: *c. d.*, s. 48; DEKAN, J. a kol.: *c. d.*, s. 48.

⁶⁶ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 161; FILIP, J. a kol.: *c. d.*, s. 220; HYSEK, M. – KROPILÁK, M. – URBAN, Z.: *c. d.*, s. 53; DEKAN, J. a kol.: *c. d.*, s. 53.

⁶⁷ HÁJEK, J. a kol.: *c. d.*, s. 165; CHOD, S.: *c. d.*, s. 127; JOZA, J. – ORT, A.: *c. d.*, s. 148.

⁶⁸ HÁNL, J.: *c. d.*, s. 370; MACHAČ, B. – PAULIK, J. – VALCHÁŘ, L.: *c. d.*, s. 92 (odtud citace uvedená v textu).

⁶⁹ KOPÁČ, J. a kol.: *c. d.*, s. 161. Další kritika působení Američanů u nás na konci války viz CHOD, S.: *c. d.*, s. 126–127.

⁷⁰ DĚDINA, J. a kol.: *c. d.*, s. 167–171.

⁷¹ KOPÁČ, J. a kol.: *c. d.*, s. 149 (odtud i v textu uvedené přímá citace). Podobně také JOZA, J. – ORT, A.: *c. d.*, s. 133.

války se potvrdily přednosti socialismu a jeho převaha nad kapitalismem.⁷² Lidskou civilizaci zachránil stát bez kapitalistů, Sovětský svaz. Přitažlivost socialismu vzrostla. Komunisté, kteří bojovali za svět bez vykořisťovatelů a bez válek, získali mnoho nových přívrženců.⁷³

Pokusme se shrnout obraz druhé světové války v učebnicích dějepisu vydaných v letech 1949–1989. Jednalo se o imperialistickou válku, kterou rozpoutali kapitalisté. Teprve v okamžiku, kdy do ní vstoupil Sovětský svaz, stala se válkou spravedlivou. Hlavní tíhu války nesl Sovětský svaz, role západních spojenců byla marginální. Klíčovou roli na vítězství ve válce měli komunisté. Československý odboj na západě (řízený z Londýna) byl špatně vedený a izolovaný, naopak zcela zásadní byl odboj vedený z Moskvy. Vítězem druhé světové války byl Sovětský svaz.

V učebnicích docházelo k vědomé falzifikaci dějin, k překrucování významu událostí, k zamlčování důležitých dějů či naopak přeceňování či zvýrazňování událostí, které nebyly až tak podstatné. Učebnice byly vedeny v útočném stylu, proti jiným politickým stranám než byla komunistická, proti buržoazii, proti kapitalistům, proti západním mocnostem. Hlavní hybnou silou dějin podle nich byl lid a to i v západní Evropě.⁷⁴

5. Obraz druhé světové války v učebnicích dějepisu vydaných v letech 1990–2015

Učebnice dějepisu vzniklé po roce 1989 vypadají nejen po obsahové, ale i po formální stránce úplně jinak než v předešlé době. Nejdříve se krátce zastavíme u formální podoby. Učebnice vzniklé po pádu komunistického režimu mají výrazně posílenou estetickou stránku, obsahují mnoho obrázků (často i barevných), map a rozložením textu se snaží být vstřícnější a přehlednější pro čtenáře. Je zde výrazně vidět snaha zaujmout žáky, např. formou otázek či úkolů.

Jak jsme uvedli výše, učebnice vzniklé v období komunistického režimu působí na čtenáře po obsahové stránce jednotně, jakoby je psal pořád dokola ten samý autor. Učebnice vydané po roce 1989 jsou jejich pravým opakem, jsou velice různorodé, pluralitní, jak podáním obsahu tak některými hodnotícími soudy. Nejsou útočné, snaží se být maximálně objektivní v popisu

⁷² HÁNL, J.: c. d., s. 360.

⁷³ BARTOŠEK, K.: c. d., s. 142.

⁷⁴ K interpretaci celkového pohledu učebnic dějepisu na druhou světovou válku v letech komunistického režimu BENEŠ, Z.: *Obraz druhé světové války*, s. 42–45.

jednotlivých událostí. Jejich pohled můžeme celkově shrnout jako vyvážený. Obsírně se vyjadřují i k tématům v předešlém období tabuizovaným (viz dále). Zobrazují druhou světovou válku a roli jednotlivých zemí daleko komplexněji, ne pouze jako vítěznou válku Sovětského svazu. Z textu mizí jako hlavní hrdinové komunisté a komunistická strana.

Jednou z problémových otázek, které učebnice nastiňují, je zásadní otázka, zda jsme se měli vojensky bránit v roce 1938 německé okupaci (morální stránka obrany či kapitulace). Autoři čtenářům nevnučují žádné soudy a nechávají na nich, aby k události sami zaujali na základě uvedeného své stanovisko.⁷⁵ Podle jiné učebnice by osamocený boj s Německem znamenal jistou porážku a likvidaci celé republiky.⁷⁶

Výsledky Mnichovské konference autoři učebnic až na výjimky již neo značují za zradu, jak v předešlém období, ale za bezpříkladné porušení mezinárodního práva a pošlapání všech pravidel civilizovaného chování mezi státy.⁷⁷ E. Beneš nebyl v případě Mnichovské dohody zrádcem, jak líčily komunistické učebnice, ale byl obětí.⁷⁸

Německo-sovětskou smlouvu o neútočení z 23. srpna 1939 v učebnicích rozebírají jinak než v učebnicích komunistických. Připomínají její tajné dodatky o rozdělení Polska mezi Německo a Sovětský svaz.⁷⁹ Ještě než bylo Polsko Němci poraženo, vpadli Sověti 17. září 1939 do východního Polska, které obsadili.⁸⁰ V červnu 1940 pak násilně J. V. Stalin připojil k Sovětskému svazu

⁷⁵ HARNA, Josef – FIŠER, Rudolf: *Dějiny českých zemí II. Od poloviny 18. století do vzniku České republiky*. Praha 1998, s. 168–169; KUKLÍK, Jan – KOCIAN, Jiří: *Dějepis. Nejnovější dějiny. Pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*. Praha 1999, s. 35; BENEŠ, Zdeněk – NÁLEVK, Vladimír: *Dějepis pro střední odborné školy*. 2. díl. Praha 2009, s. 185.

⁷⁶ OLIVOVÁ, Věra: *Dějiny nové doby 1850–1993*. Praha 1998, s. 114. Podobně i BĚLINA, Pavel a kol.: *Dějiny země Koruny české II. Od nástupu osvícenství po naši dobu*. Praha 1992, s. 189–191.

⁷⁷ HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 174. Velice podobně i KUKLÍKOVÍ, Jan a Jan: *Dějiny 20. století. Učebnice pro střední školy* (dále jen *Dějiny 20. století*). Praha 1998, s. 65. Za zradu spojenců označuje Mnichovskou konferenci a její výsledky ČAPKA, František: *Dějepis 9. Od roku 1918 do současnosti. Učebnice pro 9. ročník základní školy* (dále jen *Dějepis 9*). Praha 2007, s. 49 a BUREŠOVÁ, Jana – HÝSEK, Ondřej: *Dějepis 9. Moderní dějiny*. Olomouc 2008, s. 47. V práci BENEŠ, Z.: *Mnichov*, s. 290–292 autor analyzuje učebnice vzniklé po roce 1989 ve vztahu k Mnichovu a dochází k závěru, že Mnichov je v nich zobrazován jako memento.

⁷⁸ ČURDA, Jan a kol.: *Moderní dějiny pro střední školy. Učebnice. Světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*. Praha 2014, s. 69.

⁷⁹ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 41; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 66–67; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 75.

⁸⁰ ČAPKA, F.: *Dějepis 9*, s. 70; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 42; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 73; KUKLÍKOVÍ, Jan a Jan: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4. Nejnovější dějiny* (dále jen *Dějepis*). Praha 2005, s. 64.

pobaltské republiky (Litvu, Estonsko a Lotyšsko).⁸¹ Opět tento údaj komunistické učebnice zamlčují či líčí jako dobrovolné připojení k Sovětskému svazu. Učebnice vzniklé po roce 1989 popisují Sovětský svaz jako agresora, který anektoval další a další území (část Rumunska a část Finska).⁸²

V komunistických učebnicích se žáci nic nedozvěděli o tom, že Sovětský svaz poskytoval od začátku druhé světové války Německu vojenskou a hospodářskou pomoc (dodával mu ropu, železnou rudu, chrom, nikl, bavlnu, obilí a další zboží a suroviny).⁸³

Na rozdíl od komunistických učebnic autoři učebnic z období po roce 1989 vypočítají nesmírně rozsáhlou hospodářskou a technickou pomoc, kterou Sovětský svaz obdržel od západních spojenců (jen Američané mu dodali během války 427 000 nákladních aut, 13 000 terénních vozů, 35 000 motocyklů atd.).⁸⁴ Vojenská pomoc spojenců významně pomohla Sovětskému svazu překonat nejtěžší období války.⁸⁵

Za příčinu vítězství zaostalé sovětské armády nad moderní německou armádou udávají autoři učebnic kromě nezpochybnitelného hrdinství Sovětů také příchod krutých mrazů v roce 1941, který ochromil německou techniku, a vedl v konečném důsledku k obratu ve válce.⁸⁶ Německá výzbroj byla připravena maximálně na – 20 °C, takže při nižších teplotách Němcům začala zamrzat mazací kapalina v motorech, nemohli nastartovat auta, věže tanků se neotáčely atd.⁸⁷

Autoři učebnic nepopisují pouze zvěrstva páchaná Němci, ale i zvěrstva prováděná Sověty. Jedná se o sovětský masakr polských důstojníků a inteligence v Katyni a pak nesmírně neblahou roli Sovětů při povstání ve Varšavě, které vypuklo 1. srpna 1944. I když sovětská vojska stála poblíž Varšavy, povstání ve městě nijak nepomohla a dva měsíce nečinně přihlížela z druhého břehu Visly zoufalému boji povstalců proti Němcům. J. V. Stalin nechal po-

⁸¹ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 42; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 74; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějepis*, s. 64.

⁸² BUREŠOVÁ, J. – HÝSEK, O.: c. d., s. 60; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 42; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 74; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 76; LÁNÍK, Jaroslav – PILÁT, Vladimír: *Historie 1 – Moderní dějiny*. Praha 2000, s. 104.

⁸³ LÁNÍK, J. – PILÁT, V.: c. d., s. 106.

⁸⁴ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 48; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 83.

⁸⁵ ČAPKA, F.: *Dějepis* 9, s. 81.

⁸⁶ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 47; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 79; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějepis*, s. 70.

⁸⁷ ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 84.

vsání vykrváčet z politických důvodů (likvidace polských demokratických odbojových skupin).⁸⁸

Svržení atomových bomb Američany na Hirošimu a Nagasaki v roce 1945 autoři učebnic většinou popisují bez hodnotících komentářů.⁸⁹ Jinde uvádějí, že svržení bomb „vzbudilo řadu protichůdných hodnocení“. Atomovou zbraň USA nepoužily jen pro účely vojenské, ale i politické a psychologické.⁹⁰ V jiné učebnici je uvedeno, že se jednalo o „bezohledný útok na nevojenské cíle“.⁹¹ Podle dalších autorů americké velení sáhlo ke kroku (svržení bomb), který zůstane jednou z nejdiskutovanějších otázek moderních dějin.⁹²

Československý zahraniční odboj popisují autoři učebnic velice strážlivě, bez výrazných hodnotících soudů ať již kladných nebo záporných.⁹³

Pisatelé učebnic připomínají, že komunisté se v roce 1939 po uzavření paktu Německa se Sovětským svazem na základě příkazů z Moskvy odmítali zapojit do odboje, což se změnilo až v roce 1941 po napadení Sovětského svazu Německem.⁹⁴ Komunisté původně ani nechtěli obnovení Československa, jejich cílem bylo začlenění tohoto území do Sovětského svazu.⁹⁵

Autoři učebnic problematizují pohled na české představitele protektorátu jako na kolaboranty, mnoho z nich se snažilo i v této těžké době hájit české národní zájmy (předseda vlády Alois Eliáš popravený nacisty a mnozí další).⁹⁶ Jak připomínají, hranice mezi kolaborací a odbojem byla překvapivě tenká.⁹⁷ Jednalo se o náročnou zkoušku psychické odolnosti a charakteru.⁹⁸

⁸⁸ JOŽÁK, Jiří: *Dějepis. Nová doba. 3. díl. Druhá světová válka a československý odboj*. Praha 2001, s. 18; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 77, 91; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 76; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 73; LÁNÍK, J. – PILÁT, V.: c. d., s. 117; BENEŠ, Z. – NÁLEVKA, V.: c. d., s. 193; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 103.

⁸⁹ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 77; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 87–88; LÁNÍK, J. – PILÁT, V.: c. d., s. 121; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 106.

⁹⁰ KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 91; ČORNEJ, Petr a kol.: *Dějepis pro střední odborné školy. České a světové dějiny*. Praha 2002, s. 204.

⁹¹ JOŽÁK, J.: c. d., s. 91.

⁹² BENEŠ, Z. – NÁLEVKA, V.: c. d., s. 190.

⁹³ HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 190–192; LÁNÍK, J. – PILÁT, V.: c. d., s. 129–130; ČAPKA, František: *Dějepis. Vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny* (dále jen *Dějepis*). Brno 2011, s. 64.

⁹⁴ ČAPKA, F.: *Dějepis* 9, s. 84; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 61; OLIVOVÁ, V.: c. d., s. 142; BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 219; JOŽÁK, J.: c. d., s. 38; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 87.

⁹⁵ KVAČEK, Robert: *České dějiny II*. Praha 2002, s. 157; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 92.

⁹⁶ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 56; KVAČEK, R.: c. d., s. 151; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 81.

⁹⁷ ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 79.

⁹⁸ BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 203.

Podle jednoho z autorů učebnic, R. Kvačka, byla u nás kolaborace za války malá, srovnatelná jako v jiných Němci okupovaných zemích.⁹⁹

Nově se v učebnicích vzniklých po roce 1989 objevuje popis každodenního života za protektorátu (přídělový systém, šmelina, sport atd.). Autoři ukazují na novou vlnu historismu (návrat k významným etapám národních dějin) během okupace. Jako zajímavost uvádějí, že během okupace nevznikl žádný český kolaborantský film, i když o jeho vznik Němci velmi usilovali.¹⁰⁰

Atentát na R. Heydricha v některých učebnicích jejich autoři příliš nehodnotí.¹⁰¹ V jiných učebnicích je atentát označen za mimořádný,¹⁰² odvážný,¹⁰³ hrdinský¹⁰⁴ či statečný čin.¹⁰⁵ Podle jiné učebnice se jednalo o „jeden z nejpozoruhodnějších úspěchů evropského odboje“.¹⁰⁶ Velkým obhájcem významu atentátu je ve své učebnici dějepisu R. Kvaček, který o snižování významu atentátu píše: „Patří to ke zvláštnostem i podivnostem v českém zpochybňování vlastní minulosti: nikde jinde by zřejmě takový mimořádný skutek problematizován nebyl.“ Podle R. Kvačka smysl atentátu začala zpochybňovat komunistická propaganda po únoru 1948, která vymazávala či snižovala nekomunistický odboj.¹⁰⁷ Přesto spory o smysl atentátu přetrvávají (nebylo lépe udělat atentát na představitele domácí kolaborace Emanuela Moravce?).¹⁰⁸

Do učebnic se nově dostali nekomunističtí představitelé odboje a jejich skutky (tzv. Tři králové – Josef Balabán, Josef Mašín a Václav Morávek) a další nekomunističtí hrdinové.¹⁰⁹

⁹⁹ KVAČEK, R.: c. d., s. 162–163.

¹⁰⁰ BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 236–243; KVAČEK, R.: c. d., s. 155–156; ČAPKA, F.: *Dějepis*, s. 61–62; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějepis*, s. 81–83.

¹⁰¹ HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 189; BUREŠOVÁ, J. – HÝSEK, O.: c. d., s. 69; ČORNEJ, P. a kol.: c. d., s. 207; ČAPKA, F.: *Dějepis*, s. 66.

¹⁰² KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 64; OLIVOVÁ, V.: c. d., s. 135, 145; MAREK, Jaroslav a kol.: *České a československé dějiny II. Od roku 1790 do současnosti*. Praha 1991, s. 87; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějepis*, s. 89.

¹⁰³ JOŽÁK, J.: c. d., s. 50.

¹⁰⁴ BENEŠ, Z. – NÁLEVKA, V.: c. d., s. 197.

¹⁰⁵ ČAPKA, F.: *Dějepis* 9, s. 85.

¹⁰⁶ ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 82.

¹⁰⁷ KVAČEK, R.: c. d., s. 161 (odtud i citace uvedená v textu).

¹⁰⁸ KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějepis*, s. 90.

¹⁰⁹ BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 219; KVAČEK, R.: c. d., s. 153; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 63; JANČÍK, Drahomír: *Dějiny moderní doby. Dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií. 2. díl (1918–1945)*. Praha 1997, s. 60; KUKLÍKOVI, J. a J.: *Dějepis*, s. 88–89.

V komunistických učebnicích byla tabuizována významná role českých vojáků na západní frontě – letci v bitvě o Anglii, jednotky v Africe a další, což učebnice vzniklé po roce 1989 napravují.¹¹⁰

V učebnicích je i nově hodnocena role J. Fučíka, jehož osud komunisté z ideologických důvodů propagandisticky využili a udělali z něho legendu odboje a vzor nového socialistického člověka.¹¹¹

Autoři učebnic připomínají, že v československo-sovětské smlouvě z roku 1943 bylo ustanovení o vzájemném nezasahování do vnitřních záležitostí, které považoval E. Beneš za hráz proti pronikání komunistických myšlenek k nám. Sověti se ovšem zmíněným ustanovením nemínili nijak řídit.¹¹² Jednalo se o myl E. Beneše, který se domníval, že uzavřením smlouvy zabrání vměšování J. V. Stalina do československých vnitřních záležitostí.¹¹³

Pisatelé učebnic se vyjadřují i k roli partyzánů. Zatímco v učebnicích vydaných před rokem 1989 byly zveličovány zásluhy partyzánů, v učebnicích vyšlých po roce 1989 je jejich role líčena problematičtěji. Nelze jim upřít statečnost, ovšem velice často jejich neuvážené akce tvrdě dopadly na bezbranné civilní obyvatelstvo. Zatímco v komunistických učebnicích jsou popisovány obrovské škody, které partyzáni německé okupační moci u nás způsobili, v novějších učebnicích je uváděno, že jejich akce (sabotáže a diverzní činnost) neměly zásadní vojenský význam.¹¹⁴

V případě Slovenského národního povstání autoři učebnic demytizují roli komunistů a partyzánů a děje zařazují do širších objektivnějších souvislostí.¹¹⁵ Ukazují, že vše bylo jinak než je uváděno v učebnicích z před roku 1989. Zatímco v nich je neúspěch povstání připsán londýnskému vedení odboje a buržoazním nacionalistům, v učebnicích vzniklých po roce 1989 jsou za hlavního viníka neúspěchu povstání považováni komunisté a partyzáni, kteří se odmítali podřídit vedení povstání. Jejich předčasné nekoordinované akce vedly ke vstupu německých vojsk na území Slovenska v době, kdy ještě nebylo povstání připraveno, což vedlo k jeho porážce.¹¹⁶

¹¹⁰ JOŽÁK, J.: c. d., s. 41; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 68–69; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 81; BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 212–216, 221; KVAČEK, R.: c. d., s. 158; ČORNEJ, P. a kol.: c. d., s. 208; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 96–97.

¹¹¹ ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 80.

¹¹² KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 66.

¹¹³ ČAPKA, F.: *Dějepis* 9, s. 86; MAREK, J. a kol.: c. d., s. 89. Podobně i KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 93–94.

¹¹⁴ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 72; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 100.

¹¹⁵ HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 197–199; MAREK, J. a kol.: c. d., s. 91; BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 228–230; KVAČEK, R.: c. d., s. 165; BENEŠ, Z. – NÁLEVKA, V.: c. d., s. 198.

¹¹⁶ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 71; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 99.

Také z květnového Pražského povstání mizí jako rozhodující činitelé komunisté. Autoři popisují, že Američané chtěli přijít pražským povstalcům na pomoc, dokonce velitel anglo-amerických vojsk v Evropě generál Dwight Eisenhower navrhl sovětskému vedení, že Američané postoupí až k Labi, což Sověti rázně odmítli a trvali na tom, aby se Američané zastavili na linii České Budějovice-Plzeň-Karlovy Vary. Sovětské vedení na tom trvalo z ryze politických důvodů, chtělo si zajistit v obnoveném Československu silnější pozici. Generál George Patton byl připraven porušit zákaz svého vyššího velení a jednotky z Plzně vyslat do Prahy, žádal jediné, oficiální žádost o pomoc od České národní rady. V té ale zaslání žádosti zablokovali z ryze politických důvodů komunisté, takže Praha krvácela, protože komunisté chtěli vidět v Praze místo Američanů Sověty. V čele pražského povstání stála Česká národní rada, jejíž představitelé 8. května 1945 podepsali s německým velením protokol o kapitulaci německých branných sil v Praze.¹¹⁷ Je tedy fikcí mýtus o sovětském osvobození Prahy 9. května 1945, protože německé jednotky v Praze kapitulovaly o den dříve. Sovětské tanky přijely ráno 9. května 1945 do téměř již svobodné Prahy, takže žádné slavné osvobození se nekonalo.¹¹⁸

Jedním z dosud v učebnicích tabuizovaných témat byla role Vlasovců (Ruské osvobozenécké armády, v jejich čele stál Andrej Andrejevič Vlasov, odtud název) při záchraně Prahy před Němci. Jednalo se o oddíly ruských a ukrajinských válečných zajatců a dobrovolníků, které se během války přidaly na stranu Němců, aby bojovali proti Stalinově diktatuře. Vlasovci si chtěli získat sympatie tím, že se přidali na stranu pražských povstalců proti Němcům (po válce většinu z nich Sověti zajali a popravili).¹¹⁹

Učebnice z komunistického období se výrazněji nevěnovaly holokaustu, ani perzekuci Romů, což je v učebnicích vzniklých po roce 1989 hodně akcentované téma.¹²⁰

Dalším v učebnicích z před roku 1989 tabuizovaných témat byl odsun (vyhnání) Němců z Československa a hlavně excesy, které ho provázely

¹¹⁷ HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 199–200; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 70–71, 73; ČAPKA, F.: *Dějepis* 9, s. 91; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 92; MAREK, J. a kol.: c. d., s. 93; BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 233–235; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 98.

¹¹⁸ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 73; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 101.

¹¹⁹ HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 199–200; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 73; OLIVOVÁ, V.: c. d., s. 151; BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 235; JOŽÁK, J.: c. d., s. 83; JANČÍK, D.: c. d., s. 63; LÁŇÍK, J. – PILÁT, V.: c. d., s. 130; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 101.

¹²⁰ ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 85–86; KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 57–58, 79; ČAPKA, F.: *Dějepis* 9, s. 82; BUREŠOVÁ, J. – HÝSEK, O.: c. d., s. 59, 65–66; KVAČEK, R.: c. d., s. 160–161; ČAPKA, F.: *Dějepis*, s. 62–63, 71; BENEŠ, Z. – NÁLEVKA, V.: c. d., s. 193–195; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 71, 83–84, 109.

(vraždění Němců v Ústí nad Labem, pochod smrti v Pohořelicích u Brna, vraždění Němců v Horních Moštěnicích a další). Na německé obyvatelstvo byl uplatněn princip kolektivní viny. Autoři učebnic problematizují hlavně tzv. divoký odsun a připomínají, že většina zločinů při odsunu německého obyvatelstva byla na podzim roku 1945 amnestována dekretem prezidenta republiky.¹²¹

Konec druhé světové války byl spojen i s anexí části území bývalého Československa Sovětským svazem. Bez souhlasu československých orgánů na základě zmanipulovaných voleb (pod přímým dozorem sovětské tajné policie) došlo k odtržení Podkarpatské Rusi a jejímu přičlenění k Sovětskému svazu.¹²²

Podle autorů učebnic se demokratické státy domnívaly, že účast Sovětského svazu na protifašistické koalici povede k postupné vnitřní demokratizaci Sovětského svazu. Stal se pravý opak, Stalinova diktatura se ještě více stupňovala.¹²³ Autoři učebnic demaskují Stalinovu diktaturu včetně jeho kultu osobnosti (likvidace protivníků, gulagy atd.).¹²⁴

Jedním z výsledků druhé světové války bylo velké rozšíření komunismu stalinského typu do střední a východní Evropy. O konečném vítězství ve válce do velké míry rozhodla ekonomická síla válčících koalic. Jednalo se o počátek soupeření dvou mocenských bloků – demokratického a komunistického. Stalinův Sovětský svaz vyšel z války, přes obrovské lidské a ekonomické ztráty, posílen.¹²⁵

6. Závěr

V textu se podařilo analyzovat změny obrazu druhé světové války v didaktických materiálech určených pro školní mládež. Ukázalo se, že interpretační rozdíly v učebnicích z komunistické a postkomunistické éry jsou zcela zásadního charakteru. Zatímco učebnice vydané v letech 1949–1989 viděli jediného vítěze druhé světové války, Sovětský svaz, učebnice vzniklé po roce 1989, označují za vítěze protihitlerovskou koalici. Učebnice z komu-

¹²¹ BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 252–253; ČURDA, J. a kol.: c. d., s. 94; HARNA, J. – FIŠER, R.: c. d., s. 206–207; BUREŠOVÁ, J. – HÝSEK, O.: c. d., s. 78; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 114.

¹²² BĚLINA, P. a kol.: c. d., s. 231–233.

¹²³ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 79; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 72–73; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 110.

¹²⁴ KUKLÍK, J. – KOCIAN, J.: c. d., s. 83; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 70.

¹²⁵ KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějiny 20. století*, s. 71, 93; KUKLÍKOVÍ, J. a J.: *Dějepis*, s. 111.

nistické éry přeceňovaly význam Sovětského svazu a komunistů na vítězné válce, v učebnicích vydaných po roce 1989 komunisté z děje mizí. Zatímco v učebnicích z let 1949–1989 převažuje falzifikující pohled na dějiny (zamlčování faktů, upravování skutečností, lživé údaje), po roce 1989 nacházíme v učebnicích strukturovaný vyvážený pohled na druhou světovou válku (role partyzánů, Pražské povstání, holokaust). Učebnice z komunistické éry měly často útočný charakter (proti jiným politickým stranám než komunistické, proti kapitalistům, proti západním státům), postkomunistické učebnice se útočností a kritikou nevyznačují. Po roce 1989 je k dispozici velká škála učebnic, které vynikají pestrými barevnými úpravami i výraznou prací s grafickou podobou textu.

Seznam analyzovaných učebnic:

- BARTOŠEK, Karel: *Dějepis pro 9. ročník základní devítileté školy*. 4. vydání. Praha 1966 (původní vydání v roce 1963)
- BAUMANN, Bedřich – ŠEDA, Václav – VÁVRA, Jaroslav: *Dějiny nové doby. Učební text dějepisu pro druhý ročník čtyřletých odborných škol*. Praha 1957.
- BĚLINA, Pavel a kol.: *Dějiny zemí Koruny české II. Od nástupu osvětenství po naši dobu*. Praha 1992.
- BENEŠ, Zdeněk – NÁLEVKA, Vladimír: *Dějepis pro střední odborné školy*. 2. díl. Praha 2009.
- BUREŠOVÁ, Jana – HÝSEK, Ondřej: *Dějepis 9. Moderní dějiny*. Olomouc 2008.
- ČAPEK, Vratislav a kol.: *Dějiny 19. a 20. století. Dějepis pro dvouletá a tříletá střední odborná učiliště*. Praha 1984.
- ČAPEK, Vratislav – PÁTEK, Jaroslav: *Dějepis pro střední odborné školy*. Praha 2001.
- ČAPKA, František: *Dějepis 9. Od roku 1918 do současnosti. Učebnice pro 9. ročník základní školy*. 2. vydání. Praha 2007 (původní vydání v roce 2004).
- ČAPKA, František: *Dějepis. Vzdělávací oblast Člověk a společnost. Novověk, moderní dějiny*. 2. vydání. Brno 2011.
- ČORNEJ, Petr a kol.: *Dějepis pro střední odborné školy. České a světové dějiny*. Praha 2002.
- ČURDA, Jan a kol.: *Moderní dějiny pro střední školy. Učebnice. Světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*. Praha 2014.
- DĚDINA, Jan a kol.: *Dějepis. Učební text pro IV. třídu středních škol*. Praha 1950.

- DEKAN, Ján a kol.: *Dějiny ČSR. III. díl (1918–1948). Učební text pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické*. Praha 1956.
- DOHNAL, Miloň: *Dějepis III*. Praha 1974.
- FIDRMUC, Oldřich – FILIP, Jan – LOMSKÝ, Josef: *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*. Praha 1948.
- FILIP, Jan a kol.: *Dějiny ČSR. Učební text pro IV. třídu gymnasií*. 2. vydání. Praha 1952 (původní vydání v roce 1950).
- HÁJEK, Jiří a kol.: *Dějiny doby nejnovější. Učební text dějepisu pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*. Praha 1954.
- HÁNĽ, Jiří: *Dějepis pro 2. ročník střední odborné školy*. 4. vydání. Praha 1964.
- HARNA, Josef – FIŠER, Rudolf: *Dějiny českých zemí II. Od poloviny 18. století do vzniku České republiky*. Praha 1998.
- HRACHOVCOVÁ, Marie a kol.: *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy a víceletá gymnázia*. Olomouc 2000.
- HUSA, Václav: *Československé dějiny. Pokusná učebnice pro jedenáctý ročník. Druhá část (od roku 1848)*. Praha 1961.
- HYSEK, Miro – KROPILÁK, Miroslav – URBAN, Zdeněk: *Dějiny ČSR. III. díl (1918–1948). Učební text pro 11. postupný ročník všeobecných vzdělávacích škol a školy pedagogické*. 4. vydání. Praha 1955 (původní vydání v roce 1952 v Bratislavě).
- CHOD, Stanislav: *Dějepis pro 3. ročník dálkového studia na průmyslových a hospodářských školách. Zatímní učební text*. 5. vydání. Praha 1960.
- JANČÍK, Drahomír: *Dějiny moderní doby. Dějepis pro druhý stupeň základní školy a pro odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 2. díl (1918–1945). Praha 1997.
- JOZA, Jaroslav – ORT, Alexandr: *Dějepis pro 8. ročník. Pokusná učebnice*. Praha 1961.
- JOŽÁK, Jiří: *Dějepis. Nová doba. 3. díl. Druhá světová válka a československý odboj*. 4. vydání. Praha 2001 (původní vydání v roce 1993).
- KOPÁČ, Jaroslav a kol.: *Dějiny doby nové a novější. Učební text dějepisu pro 8. ročník všeobecně vzdělávacích škol*. 5. vydání. Praha 1958.
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav – DŘEVO, Václav: *Obrázky z našich dějin. Pro 5. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol*. Praha 1957.
- KUKLÍKOVÍ, Jan a Jan: *Dějepis pro gymnázia a střední školy 4. Nejnovější dějiny*. Praha 2005.
- KUKLÍKOVÍ, Jan a Jan: *Dějiny 20. století. Učebnice pro střední školy*. 2. vydání. Praha 1998 (původní vydání v roce 1995).
- KUKLÍK, Jan – KOCIAN, Jiří: *Dějepis. Nejnovější dějiny. Pro 9. ročník základní školy a 4. ročník osmiletého gymnázia*. Praha 1999.

- KVAČEK, Robert: *České dějiny II*. Praha 2002.
- LÁNÍK, Jaroslav – PILÁT, Vladimír: *Historie 1 – Moderní dějiny*. Praha 2000.
- MACHAČ, Bedřich – PAULIK, Július – VALCHÁŘ, Lubomír: *Občanská výchova I. Dějiny dělnického hnutí*. Praha 1961.
- MAREK, Jaroslav a kol.: *České a československé dějiny II. Od roku 1790 do současnosti*. Praha 1991.
- OLIVOVÁ, Věra: *Dějiny nové doby 1850–1993*. 2. vydání. Praha 1998 (původní vydání v roce 1995).
- PARKAN, František – MIKESKA, Tomáš – PARKANOVÁ, Markéta: *Dějepis 9. Učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň 2011.
- PATEROVÁ, Věra – STANKA, Jaroslav: *Dějepis pro 9. ročník zvláštní školy. Z dějin naší vlasti*. 3. vydání. Praha 1981 (původní vydání v roce 1972).
- SOCHROVÁ, Marie: *Dějepis II. v kostce*. Praha 2008.
- SOJÁK, Vladimír – VÁVRA, Jaroslav – VOŠAHLÍK, Josef: *Dějiny doby nejnovější. Učební text pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol a školy pedagogické*. 3. vydání. Praha 1956.
- VALENTA, Milan – MÜLLER, Oldřich: *Dějepis pro 2. stupeň základní školy praktické. 4. díl. Nejnovější dějiny*. Praha 2010.
- VALENTA, Milan – MÜLLER, Oldřich – HAVLÍNOVÁ, Ivana: *Občanská výchova 6. Pro 6. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Úvaly 2015.
- VÍTEK, Miloš: *Občanská výchova*. Hradec Králové 2006.

RESUMÉ

POHLED NA OBRAZ DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY V UČEBNÍCÍCH DĚJEPISU Z LET 1945–2015

Autor v textu analyzuje vývoj zobrazení událostí druhé světové války v učebnicích dějepisu vydaných v Československu a od roku 1993 v České republice z let 1945–2015. Svůj výzkum autor rozdělil na tři etapy podle logických politických mezníků (1945–1948, 1949–1989, 1990–2015). V prvním sledovaném období (1945–1948) vznikla jediná učebnice dějepisu. Je na ní vidět oslavný tón, úlevu po skončení války. Nemá útočný charakter, spíše všechny chválí a to jak politiky ze západu, tak i východu. Její podání je možno považovat za určitou přechodnou fázi ke komunistickému výkladu dějin druhé světové války s tím ovšem, že akcentuje některé události a osob-

nosti jinak než následující učebnice. Druhé analyzované období (1949–1989) přináší poměrně sevřený koncept, který se po celou sledovanou dobu příliš neměnil. V případě druhé světové války se jednalo o imperialistickou válku, kterou rozpoutali kapitalisté. Teprve v okamžiku, kdy do ní vstoupil Sovětský svaz, stala se válkou spravedlivou. Hlavní tíhu války nesl Sovětský svaz, role západních spojenců byla marginální. Klíčovou roli na vítězství ve válce měli komunisté. Vítězem druhé světové války byl Sovětský svaz. V učebnicích docházelo k vědomé falzifikaci dějin, k překrucování významu událostí, k zamlčování důležitých dějů či naopak přeceňování či zvýrazňování událostí, které nebyly až tak podstatné. Učebnice byly vedeny v útočném stylu, proti jiným politickým stranám než byla komunistická. Hlavní hybnou silou dějin podle nich byl lid a to i v západní Evropě. Třetí analyzované období (1990–2015) nabídlo zcela jiný pohled na válku. Vyvážené, strukturované, neútočné pojetí proběhlých událostí. Z děje mizí jako hlavní hybatelé komunisté, autoři demaskují Stalinovu diktaturu včetně jeho kultu osobnosti. Dosud zamlčované nebo falzifikované události popisují na základě současného stavu poznání (problematická role partyzánů, domácí a zahraniční odboj, zobrazení holokaustu, všední život v protektorátu, Pražské povstání, role Vlasovců atd.).

Klíčová slova: druhá světová válka, učebnice dějepisu, Sovětský svaz, komunistická strana, Josif Vissarionovič Stalin, Klement Gottwald, Reinhard Heydrich, Edvard Beneš

SUMMARY

THE IMAGE OF THE SECOND WORLD WAR IN HISTORY TEXTBOOKS IN YEARS 1945–2015

The author analyses the development of perspectives on events of the Second World War in history textbooks published in Czechoslovakia and since 1993 in the Czech Republic in years 1945–2015. The examined time period is divided into three phases according to logical political milestones (1945–1948, 1949–1989 and 1990–2015). In the first examined phase (1945–1948), only one history textbook was published. The celebratory tone as well as the relief with the end of war might be seen there. It is not written by an offensive language but rather it praises everybody – politicians from the West as well as from the East. Its interpretation may be considered such as a transitional phase to the Communist explanation of the Second World War

history, however it emphasizes certain events and personalities differently than later textbooks. The second analysed period (1949–1989) has brought a relatively cohesive concept which has not been transformed for the whole time. In the case of the Second World War, it can be spoken about the imperialistic war that was started by capitalists. Only at the moment, when the Soviet Union entered into the war, it became the rightful war. It was the Soviet Union which carried the weight of the war on its shoulders, the role of the Allies was marginal. The crucial role in the victory was played by the Communists and the winner was the Soviet Union. Textbooks have been holders of a lot of false information: intentional falsification of history, misinterpretation of the meaning of events, concealment of important processes or conversely, overestimation and accentuation of events of lesser importance. Textbooks have been written in an offensive style, attacking other political parties besides the Communist Party. The primary force in human history have been people, also in Western Europe. The third and last examined era (1990–2015) has offered a completely different view on the war – a balanced, structured and inoffensive perception of events that happened. Texts are lack of Communists such as the primary forces, authors reveal Stalin's dictatorship, including the cult of his personality. Still concealed and falsified event are described on the basis of the actual state of knowledge (the complicated role of partisans, domestic and foreign resistance movement, image of holocaust, everyday life in the Protectorate, the Prague uprising, the role of Vlasovci, etc.).

Key words: The Second World War, history textbook, The Soviet Union, Communist Party, Josif Vissarionovič Stalin, Klement Gottwald, Reinhard Heydrich, Edvard Beneš

Translated by Mgr. Hana Ferencová

prof. PhDr. David Papajík, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: david.papajik@upol.cz